

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՃԱՆԱԶՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑՈՒՄ ԻԲՐԵԿ ԱՄԵՐԻԿԱԿԱՅ ԼՈՐԲԻՆԳԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋՆԱՀԵՐԹՈՒԹՅՈՒՆ*

Լիանա Մամյան

Բանալի բառեր՝ Հայոց ցեղասպանություն, լոբբինգ, լոբբիստական կազմակերպություններ, Ամերիկայի հայ դատի հանձնախումբ, Ամերիկայի հայկական համագումար, բանաձև:

Հայոց ցեղասպանությունը կազմակերպվում և իրականացվում է շուրջ երեք տասնամյակների ընթացքում՝ թուրքական երեք վարչակարգերի կողմից՝ համիդյան, երիտթուրքական և քեմալական:

Ցեղասպանության առաջին և խոշոր հետևանքը թերևս հայրենագրվումն էր, երբ մեկուկես միլիոն հայեր զոհ են գնում թուրքական ջարդարարների վայրագություններին, իսկ հայության մի ստվար հատված էլ բռնազաղթվում է իր պատմական հայրենիքից՝ սփռվելով աշխարհի տարբեր երկրներում: Ցեղասպանությունից հետո Հայկական հարցը ստանում է Հայ դատ, Հայկական պահանջատիրություն անունները: Հայ դատը, կամ Հայոց պահանջատիրությունը գործընթացների մի ամբողջություն է, որի վերջնական նպատակը մեր ազգի համար բնական և կենսական այնպիսի պայմաններ ապահովելն է, որոնք կբացառեն ցեղասպանության կրկնությունը կամ սպառնալիքը, և կապահովեն հայ ժողովրդի բնականոն կյանքն ու զարգացումը մեր պատմական Հայրենիքում:

Մեծ եղեռնից հետո համայն հայության գերխնդիրն է դառնում Ցեղասպանության միջազգային ճանաչումը: Այդ նպատակով աշխարհի տարբեր երկրներում ստեղծվում են զանազան կառույցներ, կազմակերպություններ և շարժումներ:

1965 թվականին՝ Հայոց ցեղասպանության 50-րդ տարելիցին, աշխաի տարբեր երկրներում բնակվող հայության հատվածները, նոր ուժով իրենց բողոքի ձայն են բարձրացնում՝ պահանջելով աշխարհից ճանաչել և դատապարտել թուրք ոճրագործների կողմից 1915-1922 թվականներին կազմակերպված և իրականացված Հայոց եղեռնը:

«1965 թվականին՝ Մեծ եղեռնի 50-ամյակին, ուժգին թափով մը, հայ ժողովուրդի բոլոր հատուածները մէկ մարդու պէս ծայն բարձրացուցին եւ իրենց մեռելները, նահատակները արժանավայել շուքով յարգեցին ու մեր իրաւունքները պահանջեցին»[1]:

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչմանը հասնելու գործում կարևոր դերակատարություն ունեն ամերիկահայ երկու խոշոր լոբբիստական կառույցներ՝ Ամերիկայի Հայ դատի հանձնախումբը և Ամերիկայի հայկական համագումարը (Ասամբլեա):

Երկու կազմակերպությունների նպատակները, թեև առաջին հայացքից նույնական են թվում, սակայն իրականում միանգամայն տարբեր են: ԱԱՀ-ի կայքի «Առաքելություն» բաժնում պարզ երևում է, որ այն հիմնականում կենտրոնանում է հայ համայնքում իր դերի և ամերիկահայերին ԱՄՆ-ի ժողովրդավարական գործընթացում ներառելու ջանքերի վրա: Ավելի կոնկրետ, քաղաքական լոբբինգը հայտնվում է ԱԱՀ-ի քաղաքական առաջնահերթությունների միայն 4-րդ և 5-րդ կետերում, որոնք են «Ընդլայնել կազմակերպության առաջատար գիտակրթական և քաղաքական արշավները Հայոց ցեղասպանության համընդհանուր ճանաչման համար և ապահովել ամբողջ Սփյուռքի համաձայնությունը,

* Հոդվածն ընդունվել է 15.02.2017:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել գիտ.դեկավար պ.գ.թ., պրոֆեսոր Է.Գ.Մինասյանը:

որպեսզի ՀՀ Կառավարությունը հաղթահարի մարդկության հանդեպ իրականացված այս ոճրագործության հետևանքները, ինչպես նաև աջակցել ԱՄՆ-Հայաստան և ԱՄՆ-Ղարաբաղ հարաբերությունների խորացմանը՝ հիմնված ժողովրդավարության, օրենքի գերակայության, ազատական շուկաների, տարածաշրջանային և ազատ առևտրի ընդ-հանուր տեսլականի վրա»[2]:

Մինչդեռ Հայ դատի ամերիկյան հանձնախմբի հիմնական նպատակները հետևյալն են՝ «նպաստել հանրային իրազեկվածության մակարդակի բարձրացմանը՝ հոգուտ ազատ, միավորված և անկախ Հայաստանի, ազդել ԱՄՆ-ի քաղաքականության վրա և կողմնորոշել այն հոգուտ Ամերիկայի հայ համայնքի շահերի, ներկայացնել ամերիկահայերի հավաքական հայացքները պետական քաղաքականության հարցերի շուրջ՝ ծառայելով որպես միջանկյալ օղակ համայնքի և նրանց կողմից ընտրված պաշտոնյաների միջև»[3]:

Այս համատեքստում առանձնահատուկ կարևորություն ունի Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների կողմից Հայոց ցեղասպանության պաշտոնական ճանաչումը:

Ինչպես և մյուս երկրներում, այստեղ ևս գործընթացի հիմնական երկրորդ փուլն սկսվել է 1965 թվականին, սակայն, ինչպես շատ այլ երկրներ, ԱՄՆ-ն ևս անձանորջ չէր խնդրին: Այն իր գործուն, անգամ բացառիկ մասնակցություն էր ունեցել Հայոց եղեռնի միջազգային ճանաչման գործընթացի առաջին փուլում, ընդ որում՝ թեև պաշտոնական վավերագրերի մակարդակով ցեղասպանության փաստն արձանագրելու և դրա վերաբերյալ տեղեկատվությունն աշխարհում տարածելու, թեև ցեղասպանության գործընթացին միջամտելու և վերապրածներին օգնություն ցույց տալու առումներով:

Միաժամանակ ԱՄՆ-ն, ելնելով ինչպես զուտ մարդասիրական, այնպես էլ քաղաքական ու տնտեսական շահերից, Առաջին համաշխարհային պատերազմի ավարտից հետո Հայոց ցեղասպանության դատապարտման և Արևմտյան Հայաստանը ներառող հայկական պետականության ստեղծման խնդրին առավել ուժգին հետամուտ եղած պետություն էր, քանի դեռ ներքաղաքական ու աշխարհաքաղաքական նոր իրողությունների բերումով խնդիրը չէր կորցրել իր արդիական հնչեղությունը: Բացի այդ՝ ԱՄՆ-ն ԽՍՀՄ-ի և Մեծ Բրիտանիայի հետ միաժամանակ առիթ էր ունեցել արժարժելու հայկական ջարդերի և փոխհատուցման խնդրն արդեն Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ավարտին: Արդեն 1965 թվականից հետո ԱՄՆ-ում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացը հայտնվել է մարդու իրավունքների և արտաքին քաղաքական գերակայությունների խաչաձևման բարդ հոլովույթում: Այսպես՝ մի կողմից՝ ԱՄՆ-ն իրեն հռչակել է մարդու իրավունքների անխախտելիության սկզբունքի վրա հիմնված պետություն և ամբողջ աշխարհում մարդու իրավունքների առաջատար պաշտպան, մյուս կողմից՝ ժամանակակից աշխարհում ցեղասպանությունը դիտարկվում է հենց մարդու իրավունքների առումով, և ցեղասպանության՝ անցյալի դեպքերի ճանաչումն ու դատապարտումը կարևորվում է ապագայում մարդկությանը նմանատիպ հանցագործություններից ձերբազատելու համատեքստում:

Այս իմաստով ԱՄՆ-ն չի կարող խուսափել պարբերաբար Հայոց ցեղասպանության խնդրին բախվելուց: Եվ իսկայես, ԱՄՆ-ում բավական ուժեղ է Հայոց ցեղասպանության պաշտոնական ճանաչման միտումը, և ԱՄՆ-ն, իրոք, ընթանում է այս ճանապարհով: Սակայն, պետք է խոստովանել, որ հարցը չի կարող չդիտարկվել նաև զուտ քաղաքական հարթությունում: Այս առումով խնդիրը բարդանում է, քանի որ ենթադրվում է, որ ցեղասպանության ճանաչմանը հետևելու է փոխհատուցման խնդրի արժարժումը, ինչը ծանր կացության մեջ է դնելու Թուրքիային:

Հայտնի է, որ Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից ի վեր Թուրքիան ԱՄՆ-ի

ռազմավարական դաշնակիցն է ու տարածաշրջանում նրա հենարանը՝ սկզբում ԽՍՀՄ-ի, ապա նաև արմատական մահմեդական արաբական աշխարհի դեմ պայքարում, ինչպես նաև լուրջ այլընտրանք է եվրոպական գերտերությունների՝ էական նշանակություն ունեցող այս կամ այն հարցում հավանական ոչ ամերիկամետ դիրքորոշման դեպքում: Այս պայմաններում Հայոց ցեղասպանությունը ԱՄՆ-ում պաշտոնապես ճանաչելու և դատապարտելու ուղղությամբ առաջին լուրջ քայլերը կատարում են առանձին նահանգային և քաղաքային իշխանություններ:

Քաղաքական բնույթ կրելով և իրավական ակտերի ուժ ունենալով հանդերձ՝ նահանգային օրենսդրական ներկայացուցչական մարմինների ընդունած բանաձևերն ու նահանգապետերի հայտարարությունները, այնուամենայնիվ, ավելի շատ պարզապես բարի կամքի դրսևորում էին: Բացի այդ՝ ԱՄՆ-ում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման երկրորդ փուլի սկզբում հայ համայնքը դեռևս բավական թույլ էր թեև իր անդամների թվաքանակի առումով, թեև երկրի կյանքի այս կամ այն ոլորտում առաջատար դիրքեր զբաղեցնելու և ազդեցիկ քաղաքացիներ լինելու առումով: Ուստի այն դեռևս չէր կարող լուրջ նշանակություն ունենալ և ազդել դաշնային իշխանությունների իրավասությունների դաշտում ընթացող գործընթացների վրա: Այս համատեքստում միանգամայն բնական է, որ տարեցտարի Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչող և հետազայում պարբերաբար ցեղասպանության զոհերին ոգեկոչող նահանգների թվում առաջին տեղերում էին այն նահանգները, որոնցում հայ համայնքի ներկայությունն ավելի զգալի էր: Այսպես՝ Հայոց ցեղասպանության ճանաչման առաջին իսկ քայլերից մինչև օրս ցեղասպանության ճանաչման ամենաեռանդուն ջատագովը եղել և մնում է Կալիֆորնիա նահանգը:

Գրեթե նույն ուժգնությամբ Հայոց եղեռնը ճանաչել, ապա նաև այդ ճանաչումը վերահաստատել ու վերահաստատում են Նյու Յորքը և Ռոդ Այլենդը: Հայոց ցեղասպանության ճանաչման ու զոհերի հիշատակի հավերժացման գործընթացը բավական մեծ թափով ընթացել և ընթանում է նաև Վիրջինիա, Փենսիլվանիա, Միչիգան, Մերիլենդ, Նյու Ջերսի, Կոլորադո, Իլինոյս, Այասկա, Արիզոնա, Նյու Հեմփշիր, Օկլահոմա, Ֆլորիդա և այլ նահանգներում[4]: Այսպիսով՝ դաշնային իշխանությունների կողմից հարցի արժարժման արդյունքում առանձին նահանգներում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացը դեռևս շարունակվում է:

1965 թվականին հաջորդած ժամանակաշրջանում, երբ ԱՄՆ-ի Կոնգրեսը և երկրի նահանգները միայն խիստ երկարատև ընդմիջումներից հետո էին անդրադառնում Հայոց ցեղասպանության խնդրին, ամերիկյան նահանգները շարունակում էին մեկը մյուսի հետևից ճանաչել և դատապարտել XX դարում մարդկության դեմ գործված առաջին հանցագործությունը:

Հայոց ցեղասպանության ճանաչման տեսակետից թերևս ուշագրավ էր 1975 թվականի ապրիլի 8-ին ԱՄՆ Սենատի և Ներկայացուցիչների պալատի կողմից ցեղասպանությունը ճանաչող թիվ 148-րդ համատեղ բանաձևը, որտեղ որոշվում էր ապրիլի 24-ը հռչակել «Մարդու նկատմամբ անմարդկայնության հիշատակի օր»[5]: Սա ԱՄՆ-ում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացում դրսևորված երկրորդ ալիքն էր: Բացի այդ՝ 1975 թվականի ապրիլի 1-ին Նյու Ջերսիի Գլխավոր ասամբլեան ընդունում է մի բանաձև, որում մասնավորապես ասվում էր. «1975 թվականի ապրիլի 24-ին նշվում է 1915-1918 թվականներին սիստեմատիկաբար իրականացված ցեղասպանության 60-րդ տարելիցը, որի արդյունքում բնաջնջվել են Թուրքիայում բնակվող 1,5-2 միլիոն հայեր»:

1975 թվականի ապրիլի 24-ին Նյու Յորքի Օրենսդիր ժողովն ընդունում է Սենատի և Ասամբլեայի համատեղ բանաձևը, որում դատապարտվում էր թուրքական իշխանությունների՝ հայկական ռասան բնաջնջելու փորձը: 1981 թվականին Հայոց ցեղասպանության

յունը ճանաչում է Կոլորադո նահանգը:

1986-1987 թվականներին Հայոց ցեղասպանությունն առաջին անգամ պաշտոնապես ճանաչում են Մասաչուսեթս, Միչիգան և Մերիլենդ նահանգները (Ցեղասպանության ճանաչման երրորդ պլիք):

1982 թվականից սկսած՝ Հայ դատի հանձնախումբը պայքարում է օրենսդրական ակտերի ընդունման համար, որոնք կճանաչեն 1915-1922 թվականներին տեղի ունեցած Հայոց ցեղասպանությունը և կսահմանեն ապրիլի 24-ը որպես ցեղասպանության զոհերի հիշատակի օր[6]: Ամեն տարի, սակայն, հարցի լուծումը հետաձգվում է, արվում են հայտարարություններ, թե Ցեղասպանության ճանաչումը կվատացնի թուրք-ամերիկյան հարաբերությունները և կվտանգի ԱՄՆ-ի ռազմավարական շահերը[7]:

Հայոց ցեղասպանության ճանաչմանը հասնելու համար շատ կարևոր է նաև ազդեցությունը կոնգրեսմենների վրա՝ թեև Սենատում, թեև Ներկայացուցիչների պալատում: Հատկապես կոնգրեսմեններից աչքի են ընկնում Ռոբերտ Մենենդեզը և Մարկ Զիրքը, որոնք փորձում են ձնշում գործադրել ամերիկյան կառավարության վրա՝ ճանաչելու Հայոց ցեղասպանությունը[8]:

Պետք է նշել, սակայն, որ, թեև հայկական լոբբիի ջանքերով ամերիկյան ավելի քան քառասուն նահանգներ ճանաչել են Հայոց ցեղասպանությունը[9], սակայն դաշնային մակարդակում հաջողություն դեռևս չի գրանցվել: ԱՄՆ-ի Կոնգրեսը 1990-ական թվականների սկզբից մի քանի անգամ շատ մոտ է եղել Ցեղասպանության ճանաչմանը, սակայն մինչև վերջ այն չի իրականացրել՝ հիմնականում գործադիր ճյուղի այն մտահոգության պատճառով, որ կարող է Թուրքիային ԱՄՆ-ի դեմ տրամադրել: Հայ լոբբիստների և Կոնգրեսում նրանց աջակիցների կողմից ավանդաբար արվող կարևոր քայլը Ցեղասպանության ճանաչման բանաձևի ընդունումն է Կոնգրեսի հանձնաժողովների, հատկապես՝ Արտաքին հարաբերությունների հանձնաժողովի կողմից:

Հանձնախումբը որդեգրել է նաև մի մարտավարություն, այն է՝ այլ երկրների կողմից ցեղասպանության ճանաչման միջոցով ձնշում և ազդեցություն գործել նաև ԱՄՆ-ի վրա, որպեսզի վերջինս հետևի նրանց օրինակին: Աշխարհի տարբեր երկրներում գործող Հայ դատի հանձնախմբերը զգալի ազդեցություն են ունեցել Եվրոմիության, Եվրոխորհրդաբանի, ՄԱԿ-ի, Ֆրանսիայի, Իտալիայի, Սեծ Բրիտանիայի, Հունաստանի, Բելգիայի, Լիբանանի, Ռուսաստանի, Կիպրոսի, Կանադայի և Արգենտինայի կառավարությունների վրա՝ ճանաչելու Հայոց ցեղասպանությունը[10]:

Դեռևս 1990 թվականին Կանադա նահանգից սենատոր Ռոբերտ Դոլը Կոնգրես է ներկայացնում մի օրինագիծ, որը պետք է Օսմանյան կայսրությունում տեղի ունեցած հարյուր հազարավոր հայ»րի կոտորածները ճանաչեր ու դատապարտեր որպես **ցեղասպանություն**: Սակայն, Թուրքիան, որպես ՆԱՏՕ-ի անդամ, իր դժգոհությունն է արտահայտում, որի արդյունքում էլ նախագահ Ջորջ Բուշը ստիպում է սենատոր Դոլին հրաժարվելու իր ներկայացրած օրինագծից: Անկարան հետևողականորեն մերժում է հայկական կոտորածները որակել որպես ցեղասպանություն՝ պնդելով, որ դրանք պարզապես պատերազմի ցավալի հետևանքներն էին[11]:

Թուրքիայի և Սալիտակ տան համատեղ դիմադրությունը ստիպում են շուրջ 12 սենատորների հրաժարվելու օրինագծի օգտին հանդես գալուց:

Չնայած սենատոր Ռոբերտ Դոլի օրինագիծը չի ընդունվում, անուամենայնիվ, այն բազմաթիվ կարծիքներ է առաջ բերում, ըստ որի՝ երկար ժամանակ տեղի է ունեցել հայերի կոտորածներ, իսկ ԱՄՆ-ն ոչինչ չի արել հայ ժողովրդին օգնելու համար:

2000 թվականի սեպտեմբերի 28-ին, չորսժամյա քննարկումից հետո, ի վերջո արտաքին հարաբերությունների կոմիտեում կոնգրեսական Ռադանովիչի կողմից ն»րկա-

յացվում է թիվ 596-րդ բանաձևը, որտեղ ամրագրվում էր.

1. հրավիրել նախագահի ուշադրությունը այն հարցին, որ ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականությունը սերտորեն կապված պետք է լինի այնպիսի սկզբունքների հետ, որոնք վերաբերում են մարդկային իրավունքներին, էթնիկ զտումներին և Հայոց ցեղասպանությանը վերաբերող խնդիրներին,

2. ստիպել նախագահին ապրիլի 24-ի իր տարեկան ուղերձում հայկական կոտորածները որակելու որպես **ցեղասպանություն**:

Այս որոշումը ստանում է Հայ դատի ամերիկյան հանձնախմբի, Ամերիկայի հայկական համագումարի, ՀԲԸՄ-ի և ԱՄՆ-ում գործող տարբեր հայկական կառույցների աջակցությունը:

Նշենք, որ դրանից մի շաբաթ առաջ՝ սեպտեմբերի 21-ին, նույն կոմիտեի կողմից ընդունվել էր 398-րդ բանաձևը, որտեղ նշվում էր, որ ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականությունը պետք է լինի իրատեսական և ձկուն, որը չպետք է լռություն պահպանի Հայոց ցեղասպանության հարցում: 398-րդ բանաձևը, դատապարտելով Հայոց ցեղասպանությունը, միաժամանակ կոչ էր անում Թուրքիային՝ վերջ տալ ժխտողական քաղաքականությանը և չխոչընդոտել հումանիտար օգնության հոսքը դեպի Հայաստան[12]:

Հայ դատի ամերիկյան հանձնախմբի բոլոր գրասենյակները կոչ էին անում նախագահ Ջորջ Բուշին ճանաչել և դատապարտել Հայոց ցեղասպանությունը: Վերջինս իր ելույթներում նշում էր. «Հայերը ենթարկվել են մի ցեղասպան արշավի, որն այսօր արհամարհվում է բազմահազարների կողմից: Միաժամանակ բոլոր պարկեշտ մարդիկ ցանկանում են հիշել և ճանաչել այն փաստերն ու դասերը, որոնք պատմում են XX դարում մարդկության դեմ գործված արյունալի հանցագործությունների մասին: Նախագահ ընտրվելու դեպքում, ես կոչ կանեմ մեր ժողովրդին անպայմանորեն ճանաչել հայ ժողովրդի մեծագույն ողբերգությունը»[13]:

2003 թվականին Ջորջ Ռադանովիչի և Ադամ Շիֆի կողմից ներկայացվում է 193-րդ բանաձևը, որը ցանկանում էր ամերիկյան կառավարության ուշադրությունը հրավիրել ՄԱԿ-ի կողմից ընդունված «Ցեղասպանությունների կանխարգելման և պատժի մասին» կոնվենցիայի վրա: Նշենք, որ այս բանաձևը ընդունվում է Սպիտակ տան կողմից նույն թվականի մայիսի 21-ին: Նմանատիպ բովանդակություն ուներ նաև 164-րդ բանաձևը, որը ներկայացվում է Սենատի քննարկմանը: Այս կապակցությամբ մեջբերենք Ռադանովիչի խոսքերը. «Որպես ամերիկացիներ, մենք պարտավոր ենք աշխարհին սովորեցնել և ծանոթացնել Հայոց ցեղասպանությանը: Մենք պետք է համոզված լինենք, որ հայերի եղեռնը հիշվում է աշխարհի կողմից, որն էլ կկանխի ապագայում մարդկության դեմ նման ոճրագործությունների իրականացումը»[14]:

Նշենք, որ թուրքական կողմը չէր կարող պատիվ դիտորդի դեր ստանձնել և պատահական չէ, որ թուրքական արդյունաբերողների և ձեռնարկատերերի միությունը հանդես է գալիս հայտարարությամբ, որ ցեղասպանության վերաբերյալ Ներկայացուցիչների պալատի 193-րդ և Սենատի 164-րդ բանաձևերը ընդունվելու դեպքում խորապես կվատանան թուրք-ամերիկյան հարաբերությունները: Բացի այդ՝ թուրքական վերոնշյալ միությունը նաև նշում էր, որ նմանատիպ բանաձևերի ընդունումն զգալիորեն կխոչընդոտի նաև Հայաստան-Թուրքիա հարաբերությունների բարելավումը:

Այս կապակցությամբ Հայ դատի հանձնախմբի գործադիր տնօրեն Արամ Համբարյանը գրում էր. «Մենք խորապես անհանգստացած ենք, բայց ոչ զարմացած այն մերժողական քարոզարշավից, որ արված է թուրքական միության հայտարարությունում: Նորությունն այն էր, որ թուրքական այս կառույցը փորձում էր իրեն ներկայացնել որպես հայ ժողովրդի ընկեր ու բարեկամ: Այնուամենայնիվ, թուրքական կառավարությունը,

պաշտոնական շրջանակները պետք է վերջապես հասկանան, որ հայ-թուրքական հարաբերություններ կարող են ստեղծվել միայն թուրքիայի կողմից Հայոց ց»ղասպանության պաշտոնական ճանաչման և դատապարտման պարագայում»[15]:

2005 թվականին շուրջ 40 սենատորներ և Ներկայացուցիչների պալատի պատգամավորներ միանում են հայությանը՝ հիշելով Ցեղասպանության 90-ամյակը:

Հայկական հարցերով կոնգրեսական հանձնախմբի համանախագահ Ֆրանկ Պալոնեն ապրիլի 26-ին կազմակերպում է Հայոց եղեռնին նվիրված հուշ-ցերեկույթ, որտեղ պատգամավորները հանդես են գալիս ելույթներով, որոնք վերաբերում էին Օսմանյան թուրքիայում 1915-1923 թթ. կազմակերպված հայկական ջարդերին: Իրենց ելույթներում ամերիկյան քաղաքական գործիչները բարձրացնում են ԱՄՆ-ի կողմից Հայոց ցեղասպանության հարցում թուրքական ժխտողական քաղաքականության դատապարտման կարևորությունը: Ստորև մեջբերենք հատվածներ ամերիկյան գործիչներից մի քանիսի ելույթներից [16]:

«Ջերրի Քոթել» – Հայոց ցեղասպանությունը երբեք չպետք է մոռանալ: Մենք, որպես Կոնգրեսի անդամներ և խղճի տեր մարդիկ, պետք է հաղթահարենք պատմության արհամարհումը և աղավաղումը, որպեսզի ապագա սերունդը իմանա, թե ինչ է տեղի ունեցել:

Էլլիոթ Էնգել–Այս կարևոր ամյակը մարդկության համար հարատև դաս է, որ ցեղասպանությունը ոչ միայն պետք է դատապարտվի բոլոր ազգերի կողմից, այլ նաև ճանաչվի որպես մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություն՝ անկախ այն հանգամանքից, թե որտեղ, երբ և ում կողմից է այն կատարվել:

Ֆրանկ Պալոնեն– Եթե մենք երբևէ ցանկանում ենք ապրել մի աշխարհում, որտեղ հանցագործությունները երբեք անպատիժ չեն մնա և մարդկային իրավունքները կհարգվեն ու կպաշտպանվեն, մենք պետք է առաջին հերթին ճանաչենք և դատապարտենք Հայոց ցեղասպանությունը»:

2007 թվականի հոկտեմբերի 11-ին ամերիկյան Կոնգրեսի Ներկայացուցիչների պալատի Արտաքին հարաբերությունների կոմիտեում 27 կողմ և 21 դեմ հարաբերակցությամբ ընդունվում է Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ թիվ 106-րդ բանաձևը: Ստորև մեջբերենք Ներկայացուցիչների պալատի՝ բանաձևի եզրահանգումներից մի քանի կետեր [17].

– Հայոց ցեղասպանությունը ծրագրվել և իրականացվել է Օսմանյան կայսրությունում 1915-1923թթ.՝ պատճառ հանդիսանալով մոտ 2.000.000 հայերի բռնի տեղահանմանը, որոնցից 1.500.000 այր, կին և երեխա սպանվեցին, իսկ 500.000 փրկված հայեր արտաքսվեցին իրենց տներից, որի արդյունքում ոչնչացվեց հայերի 2500 տարվա ներկայությունն իրենց պատմական հայրենիքում:

– Ռաֆայել Լեմկինը, ով ձևակերպել է «ցեղասպանություն» տերմինը 1944թ. և ով Միացյալ ազգերի կոնվենցիայի ցեղասպանության կանխարգելման և պատժի կողմնակիցն էր, հայկական դեպքը անվանել է XX դարի ցեղասպանության ցայտուն օրինակ:

– 1975թ. ապրիլի 8-ին ընդունված Պալատի 148-րդ միասնական բանաձևը հաստատում է, «1915թ. ապրիլի 24-ը այսուհետ նշվում է որպես մարդու հանդեպ մարդու դաժան վերաբերմունքի հիշատակման ազգային օր», իսկ Միացյալ Նահանգն»-ի նախագահը հաստատում և պահանջում է կազմել հռչակագիր՝ կոչ անելով Միացյալ Նահանգների ժողովրդին համարել այդ օրը ցեղասպանության, հատկապես հայ ժողովրդի ցեղասպանության բոլոր զոհերի հիշատակման օր:

– Նախագահ Ջորջ Բուշը 2004թ. ապրիլի 24-ին նշեց, «Այս օրը մենք հիշում ենք XX դարի ամենասարսափելի ողբերգություններից մեկը՝ ալվելի քան 1.500.000 հայերի

բնաջնջումը Օսմանյան կայսրությունում՝ բռնագաղթի և սպանությունների միջոցով»:

- Չնայած Հայոց ցեղասպանության ճանաչմանն ու հաստատմանը, տեղական և օտարերկրյա իշխանությունների անկարողությունը պատժելու Հայոց ցեղասպանության պատասխանատուներին, պատճառ հանդիսացավ համանման ցեղասպանությունների իրագործման, նաև ապագայում դրանց կրկնման համար, հետևաբար նման արդար բանաձևը կօգնի կանխարգելել ապագա ցեղասպանությունները:

106-րդ բանաձի պաշտպանությամբ է հանդես գալիս նաև ամերիկյան սենատոր Մարկ Բիրքը, որն իր ելույթում նշում էր հետևյալը. «Որպես մարդկային իրավունքների պաշտպան, ԱՄՆ-ն պետք է, անշուշտ, ճանաչի Հայոց ցեղասպանությունը: 1915-1923 թվականներին Օսմանյան իշխանությունները ոչնչացրել են շուրջ 1.5 միլիոն էթնիկ հայերի: Այս ծրագրավորված սպանությունները կարելի է միայն որակել **«ցեղասպանություն»** [18]:

2007 թվականին Ցեղասպանությունը դատապարտող որոշումն ստորագրվել է Ներկայացուցիչների պալատի նախկին խոսնակ Նենսի Փալոսի և Կալիֆորնիայից Ներկայացուցիչների պալատի անդամ Ադամ Շիֆի կողմից, որոնք առաջ էին քաշել Ցեղասպանությունը դատապարտող որոշում՝ Հայ դատի հանձնախմբի գործունեության շնորհիվ [19]:

2007 թվականի հոկտեմբերի 11-ին Շիֆի կողմից առաջ քաշված այս օրինագիծն ընդունվում է կառավարության Արտաքին հարաբերությունների կոմիտեի կողմից, սակայն այդպես էլ չի հասնում կառավարության վերին օղակներին՝ կապված այն ժամանակվա նախագահ Ջորջ Բուշի հայտարարությունների հետ, թե Ցեղասպանությունը դատապարտող որոշման ընդունումը կվնասի թուրք-ամերիկյան հարաբերություններին:

Պետք է նշել, որ Ցեղասպանությունը ճանաչող որոշումը մի անգամ ևս ընդունվում է Արտաքին հարաբերությունների կոմիտեի կողմից 2010 թվականի մարտի 4-ին՝ չնայած նախագահ Բարաք Օբամայի այն հայտարարություններին, թե դա կարող է վտանգել Թուրքիայի հետ ունեցած հարաբերությունները: Սրան ի պատասխան՝ նույն օրը թուրքական կողմը հետ է կանչում ԱՄՆ-ում իր դեսպան Նամիք Թանին՝ միաժամանակ սպառնալով դիվանագիտական ձգնաժամ առաջացնել Վաշինգթոնի և Անկարայի միջև:

Այս դեպքերի հետ կապված ամերիկյան պետքարտուղար Հիլարի Զինթոնը հանդես է գալիս հետևյալ հայտարարությամբ. «Օբամայի կառավարությունը խստորեն ընդդիմանում է Ցեղասպանությունը դատապարտող որոշմանը և ամեն ինչ կանի, որպեսզի կանխի, որ այդ որոշումը հասնի կառավարության վերին օղակներին» [20]:

Ի վերջո, ինչպես գրում է «Guardian» թերթը, Ցեղասպանությունը դատապարտող որոշման ընդունումն արդյունք էր ԱՄՆ-ում հայկական լոբբիի արդյունավետ գործունեության: Նույն թերթը տեղեկացնում էր, որ 2009 թվականին Հայ դատի ամերիկյան հանձնախումբը ծախսել է 50 մլն դոլար Կոնգրեսում Ցեղասպանությունը դատապարտող որոշման ընդունման համար, որը միաժամանակ հսկայական ազդեցություն է ունեցել, որ նախագահի թեկնածու Օբաման իր նախընտրական քարոզարշավի ժամանակ հայկական ջարդերի հերթական տարելիցին իր ելույթում «ցեղասպանություն» որակում է տվել հայկական կոտորածներին [21]:

Հայ դատի ամերիկյան հանձնախումբը ողջունում է Եվրոխորհրդարանի կողմից 2000 թվականի նոյեմբերի 15-ին արված հայտարարությունը, որը կոչ էր անում Թուրքիային վերջ տալ ժխտողականությանը Հայոց ցեղասպանության հարցում: Եվրոխորհրդարանի նոյեմբերի 14-ի նիստում 234 դեմ, 213 կողմ քվեարկությամբ ընդունվում է որոշում, որը կոչ էր անում թուրքական պետությանը մեծացնել աջակցությունը հայկական փոքրամասնությանը, որը կազմում է թուրքական հասարակության կարևորագույն մասը,

ինչպես նաև նշվում էր, որ Հայոց ցեղասպանության մերժումը Թուրքիայի կողմից շարունակելու է արգելք հանդիսանալ նրա՝ եվրոինտեգրման ճանապարհին:

2002 թվականի ապրիլի 3-ին Հայ դատի հանձնախմբի Արևելյան խորհուրդը հանդես է գալիս «Հոլոքոստ-Ցեղասպանություն» կրթական ծրագրի պաշտպանությամբ: Այս ծրագրի համահեղինակներից էին Կալիֆորնիա նահանգի համագումարի անդամներ Պաուլ Կորետզը և Մարկ Ռայլանդը: 2003 թվականին օրինագիծը քննարկվում է Կալիֆորնիայի նահանգային համագումարի կրթական կոմիտեում: Օրինագծի էությունն այն էր, որ դպրոցներում ուսուցիչները պետք է ուսուցանեն այնպիսի հանցագործությունների մասին, ինչպիսիք էին՝ Հայոց ցեղասպանությունը և Հրեական հոլոքոստը:

Նշենք, որ այս օրինագծի պաշտպանությամբ հանդես են գալիս նաև Լոս Անջելեսի հրեական միությունը, Կալիֆորնիայի ուսուցիչների միությունը, ԱՄՆ-ի Հայկական համագումարը և այլն:

«Հիմա, ավելի քան երբևէ, մեր մեծ ազգը, մեր մեծ նահանգը և մեր տարբեր համայնքները կարիք ունեն կրթական ինստիտուտների, որոնք կօգնեն պայքարելու անհանդուրժողականության, ատելության և խտրականության դեմ: Ցեղասպանությունը, ինչպես նաև դրա ժխտումը հանդիսանում են խտրականության ծայրահեղ աստիճանը: Շատ կարևոր է, որ մենք բոլորս հանդես գանք այս կրթական օրինագծի պաշտպանությամբ՝ ուրիշների համար օրինակ հանդիսանալով, որպեսզի հետևեն մեզ», -նշում էր Հայ դատի հանձնախմբի Արևմտյան գրասենյակի կառավարական հարաբերությունների գծով տնօրեն Արտաշես Քասախյանը [22]:

2001 թվականի Հայ դատի հանձնախմբի Արևմտյան խորհուրդը հրատարակում է Սիմոն Փայասլյանի հեղինակած «Հայոց ցեղասպանությունը 1915-1923 թվականներին» գրքույկը, որը նախատեսված էր աշակերտների և ուսուցիչների համար:

Բացի այդ՝ դեռևս 1999 թվականին Կալիֆորնիա նահանգի կրթական վարչությունը որոշում է կայացնում ներառել Հայոց ցեղասպանության թեման իր պատմություն և հասարակագիտություն առարկաների դասագրքերում: Հայ դատի հանձնախմբը մի քանի տասնամյակ շարունակ աշխատում էր Հայոց ցեղասպանությունը առարկայի կրթական չափորոշիչների և հետազոտությունների մշակման համար:

Հայ դատի ամերիկյան հանձնախմբի, Հայկական հարցերով կոնգրեսական հանձնախմբի և ԱՄՆ-ում մյուս հայկական լոբբիստական կազմակերպությունների ջանքերի շնորհիվ 2010 թվականի մարտի 4-ին ԱՄՆ Կոնգրեսի Ներկայացուցիչների պալատի Արտաքին հարաբերությունների հանձնաժողովում քվեարկության է դրվում հայերի դեմ իրականացված ցեղասպանության վերաբերյալ 252-րդ բանաձևը, որն ընդունվում է 23 կողմ և 22 դեմ քվեների հարաբերակցությամբ:

252-րդ բանաձևը կոչ էր անում ԱՄՆ նախագահին «ապահովել, որպեսզի Միացյալ Նահանգների արտաքին քաղաքականությունը պատշաճ ըմբռնում ցուցաբերի հայերի դեմ իրագործված ցեղասպանությանը Միացյալ Նահանգների արձանագրություններում փաստված մարդու իրավունքների, էթնիկ զտումների և ցեղասպանության հարցերի առնչությամբ», ինչպես նաև ապրիլքսանչորսյան իր ամենամյա ուղերձում «ձգրիտ կերպով բնորոշել մեկուկես միլիոն հայերի պարբերական և կանխամտածված բնաջնջումը որպես ցեղասպանություն»[23]:

Բանաձևի ծանոթագրություններում հստակ նշվում էր. «Հայերի դեմ իրագործված ցեղասպանությունը ծրագրվել և իրականացվել է Օսմանյան կայսրության կողմից 1915-1923 թվականներին, որի արդյունքում տեղահանվել են երկու միլիոն հայեր: Նրանցից մեկուկես միլիոնը սպանվել է, կես միլիոն վերապրածներ վտարվել են իրենց տներից: Այս ամենի արդյունքում վերացվել է հայերի 2500 տարվա ներկայությունն իրենց պատ-

մական հայրենիքում»:

Ներկայացուցիչների պալատի պատգամավոր Ադամ Շիֆը 252-րդ բանաձևի ընդունումը կարևոր քայլ էր համարում թքուրքական ժխտողականությանը վերջ տալու և ճշմարտության վրա հիմնված հայ-թուրքական հարաբերությունների հաստատման համար [24]:

Նշենք, որ ԱՄՆ Կոնգրեսի Ներկայացուցիչների պալատի Արտաքին հարցերի հանձնաժողովը նման բովանդակությամբ բանաձևեր ընդունել է 2000, 2005 և 2007 թվականներին: Թեև այդ բանաձևերը մեծ աջակցություն էին վայելում Կոնգրեսում, Ներկայացուցիչների պալատի լիազումար նիստում քվերակության չեն դրվել, քանի որ թե նախագահ Բիլ Քլինթոնը և թե նախագահ Զորջ Բուշը կտրականապես դեմ են արտահայտվում բանաձևերի ընդունմանը՝ պատճառաբանելով, որ թուրքերը կարող են պատասխան քայլերի դիմել [25]:

Նկատենք, որ 252-րդ բանաձևի քվեարկության ընթացքում Արտաքին հարաբերությունների հանձնաժողովի գրեթե բոլոր անդամները բացահայտ ձանաչել են հայերի դեմ իրականացված ցեղասպանությունը, սակայն դեմ քվեարկածներն իրենց դիրքորոշումը պայմանավորել են ԱՄՆ-Թուրքիա ռազմավարական հարաբերություններով և այն պատճառաբանությամբ, որ բանաձևի ընդունումը կվնասի այդ հարաբերություններին:

Անհրաժեշտ է հստակեցնել, որ ԱՄՆ Կոնգրեսում հայերի դեմ իրականացված ցեղասպանության միջազգային ճանաչման վերաբերյալ բանաձևերի քվեարկումը, որպես կանոն, ակտիվանում է հատկապես ապրիլի 24-ի նախաշեմին՝ պայմանավորված Միացյալ Նահանգներում հայկական լոբբինգի ակտիվացմամբ: Մյուս կողմից, սակայն, նման բանաձևերի քվեարկությունը, իսկ արդյունքում՝ դրանց ընդունումը կամ մերժումը էապես պայմանավորված են ինչպես ԱՄՆ-Թուրքիա, այնպես էլ ԱՄՆ-ՀՀ փոխհարաբերություններով:

Ցեղասպանությունը դատապարտող որոշումը կրկին ներկայացվում է 2012 թվականի մարտի 20-ին: Հայ դատի ամերիկյան հանձնախումբն իր կայքէջում տեղեկացնում է, որ սենատորներ Սենեմոնթեզը, Քիրքը և ուրիշներ, ներկայացրել են 399-րդ օրենսդրական ակտը՝ ստիպելով ամերիկյան կառավարությանը ձանաչել Հայոց ցեղասպանությունը:

2014 թ. ապրիլի 10-ին վերջին 25 տարում առաջին անգամ ԱՄՆ Սենատի Արտաքին հարաբերությունների հանձնաժողովը Հայոց ցեղասպանության մասին թիվ 410 բանաձևն է ընդունում՝ կոչ անելով Սենատին հասնել նրան, որ ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականությունն արտացոլի Սենատի դիրքորոշումը: Բանաձևում նշվում է նաև, որ Հայոց եղեռնը մինչև օրս մնում է անպատիժ [26]:

Այսպիսով՝ և՛ Հայ դատի ամերիկյան հանձնախմբի, և՛ Ամերիկայի հայկական համագումարի, ինչպես նաև Միացյալ Նահանգներում գործող մյուս լոբբիստական կազմակերպությունների գործունեության մեջ առանցքային տեղ է գրավում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցը ԱՄՆ-ի կողմից:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Սիմոնյան Հ., Հայ դատի զինվորներ լավ մտիկ ըրէք, Լուս Անճելլս, 1983, էջ 52:
2. «Vision and Mission». «Armenian Assembly of America», <http://www.aaainc.org/index.php?id=86>.
3. «About the ANCA». «Armenian National Committee of America», <http://www.anca.org/ancaprofile.php>.

4. Մելիքյան Ս., Հայաստանի Հանրապետություն-Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ հարաբերությունները, Եր., 2010, էջ 174:
5. ՏԵՍ ԱՄՆ-ը և Հայոց ցեղասպանությունը, 25-րդ բաժին, ակտ № 537, ՀՅԹԻ, 2 էջ:
6. Heather S. Gregg, Divided they conquer: The success of Armenian ethnic lobbies in the US, Washington, 2012, p. 23.
7. Position Papers: Armenian Genocide Commemoration, ANCA website, www.anca.org.
8. The role of the Armenian lobby in the pattern of enmity in South Caucasus, p. 15.
9. Bush Breaks Pledge to Recognize Armenian Genocide, "The Armenian Weekly" , May 2001, p. 2, <http://free.freespeech.org/armenian/weekly>.
10. Several US States Recognize the Armenian Genocide, "The Armenian Weekly", April 2001, p. 1, <http://free.freespeech.org/armenian/weekly>.
11. David King, Miles Pomper, The U.S. Congress and the contingent influence of diaspora lobbies: lessons from U.S. policy toward Armenia and Azerbaijan, Journal of Armenian studies, Cambridge, 2004, p. 8.
12. David King, Miles Pomper, The U.S. Congress and the contingent influence of diaspora lobbies..., p. 3.
13. http://ancnews.info/?page_id=837.
14. http://ancnews.info/?page_id=837.
15. http://ancnews.info/?page_id=656.
16. http://ancnews.info/?page_id=837.
17. <http://artinarakelian.blogspot.com/2007/10/106.html>.
18. Rep. Mark Kirk reaffirms pledge to support U.S. reaffirmation of the Armenian genocide, http://www.anca.org/press_releases/press_releases.php?prid=1323.
19. Genocide Resolution Risks Shattering, Relations with Turkey. from Spiegel Online: <http://www.spiegel.de/international/world/armenian-lobby-s-triumph-genocideresolution-risks-shattering-relations-with-turkey-a-511210.html>.
20. http://csis.org/files/publication/100308_Genocide_Vote_Congress_USTurkish Relations. The Genocide Vote in Congress and US-Turkish Relations.
21. The role of the Armenian lobby in the pattern of enmity in South Caucasus, Washington DC, 2013, p. 16.
22. http://www.anca.org/press_releases/press_releases.php?prid=626.
23. ԱՄՆ Կոնգրեսի հանձնաժողովը հավանություն տվեց Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչող օրինագծին, <http://www.armenialiberty.org/content/article/1974951.html>.
24. Schiff slams Turkish lobby Genocide denial, http://www.anca.org/press_releases/press_releases.php?prid=1792.
25. Հայ համայնքն ԱՄՆ-ում, Երևան, 2010, էջ 143-144:
26. ՏԵՍ Մինասյան է., Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման արդի փուլի առանձնահատկությունները, դատապարտում և հատուցում, «Հայոց ցեղասպանություն-100 ճանաչումից հատուցում», միջազգային գիտաժողովի զեկուցումներ-րի ժողովածու, Եր., 2016, էջ 42:

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հիմնահարցը՝ իբրև ամերիկահայ լոբբինգի գործունեության առաջնահերթություն
Լիանա Մամյան

Միացյալ Նահանգներում ամերիկահայությունը հիմնել է մի շարք լոբբիստական կազմակերպություններ, որոնցից թերևս ամենանշանավորներն են Ամերիկայի հայ դատի հանձնախումբը և Ամերիկայի հայկական համագումարը: Նրանց գերխնդիրն է Միացյալ Նահանգների կողմից հայոց ցեղասպանության ճանաչումը: Հայկական լոբբինգի ջանքերի շնորհիվ ամերիկյան իշխանությունների կողմից ընդունվել են հայկական կոտորածները դատապարտող մի շարք բանաձևեր, միևնույն ժամանակ ամերիկյան ավելի քան 40 նահանգներ ճանաչել են Հայոց ցեղասպանությունը:

Հայկական լոբբիստական կազմակերպությունները ծավալում են հսկայական գործունեություն՝ Հայկական հարցը Միացյալ Նահանգների քաղաքական ուշադրության կենտրոնում պահելու համար:

РЕЗЮМЕ

Основная проблема признания геноцида армян как первостепенная задача деятельности армяно-американского лоббинга
Лиана Мамян

Ключевые слова: Геноцид армян, лоббинг, лоббистские организации, Американская группа Ай дат (Армянский Вопрос), Армянская Ассамблея Америки (ААА), законодательный документ.

В США американские армяне учредили различные организации, две из них - Американская группа Ай дат (Армянский Вопрос) и Армянская Ассамблея Америки (ААА). Главное направление их деятельности признание Геноцида армян Соединенными Штатами Америки. Усилиями этих организаций власти США приняли многочисленные законодательные документы, осуждающие геноцид армян, и, благодаря их усилиям, свыше 40 штатов Америки признали Геноцид армян.

Лоббистские группы, осуществляя колоссальную деятельность, стремятся держать армянские проблемы в центре внимания политических структур США.

SUMMARY

The Question of the Recognition of the Armenian Genocide as the Armenian-American Lobbying Activity Priority
Liana Mamyan

Keywords: Armenian Genocide, lobbying, lobbying organizations, Armenian National Committee of America, Armenian Assembly of America, article.

In the USA the Armenain-Americans founded several lobbying organizations but the most famous ones among them are the Armenian National Committee of America and The Armenian Assembly of America. Their main goal is to reach the recognition of the Armenian Genocide by the USA. Due to their efforts many articles were adopted by the American authorities that condemn the Armenian Genocide, at the same time more than 40 states of America has recognized the Genocide.

The Armenian lobbying groups are carrying out great activities for keeping the Armenian issue in the center of political attention of USA.